

Лазарович М.В.,
Лазарович Н.А.

КОРОТКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 Укр)
Л 17

Рецензенти:
доктор історичних наук, професор
М.М. Алексієвець,
доктор історичних наук, професор
П.П. Брицький,
доктор історичних наук, професор
А.Г. Слюсаренко

Лазарович М.В.

Л 17 Коротка історія України : навч. посіб. / М.В. Лазарович ,
Н.А. Лазарович. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан,
2011. — 304 с.

ISBN 978-966-10-2150-0

У навчальному посібнику на основі кращих здобутків історіографії подано короткий огляд історії України з найдавніших часів до сьогодення. Високий науковий рівень видання поєднується з доступним викладом фактичного матеріалу та оригінальною формою його подання. У книзі вміщено також хронологічну таблицю найважливіших історичних подій, перелік типових запитань для підготовки до іспитів із курсу «Історія України» та рекомендовану літературу.

Посібник відповідає програмі курсу «Історія України» для вищих навчальних закладів і розрахований на студентів, аспірантів, абітурієнтів, учнів середніх шкіл, усіх, хто складатиме іспити чи проходитиме зовнішнє незалежне оцінювання з вітчизняної історії.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 Укр)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-2150-0

© Навчальна книга — Богдан,
майнові права, 2011

*Хай вітри, хай шторми, хай дев'яті вали,
Стій, мов скеля, й пильнуй наш девіз, наше гасло:
Як не я, тоді хто? Не тепер, то коли?*

Іван Світличний

ВСТУП

Складний і героїчний історичний шлях, яким пройшли українці, гідний великого європейського народу. Впродовж століть, а можливо, і тисячоліть українська нація формувалася на території сучасної України, творила самобутню матеріальну й духовну культуру, суспільно-політичну думку. Дослідники знаходять її коріння у Трипільській культурі, яка досягла найвищого розвитку на наших землях упродовж IV–III тис. до народження Христа (далі — Н. Х.), у спадщині скіфів, черняхівських пам'яток.

Ще до Н. Х. як самостійна етнічна спільнота сформувалися слов'яни, які займали райони Вісли, Дністра, Прип'ятського Полісся, сягали Верхнього Подніпров'я. Ті з них, що жили на землях сучасної України, на поч. I тис. об'єдналися в державну формацію антів, яких М. Грушевський вважав предками українського народу. Після кількохсотлітнього розвитку антське об'єднання розпалося під ударами Аварського каганату. Почалося формування нових племінних союзів та державних утворень: Держави волинян, Полянського племінного союзу, Руської землі тощо.

Понад 1100 р. тому на просторах України утворилася могутня середньовічна держава Київська Русь, яка з розширенням охопила землі від Чорного моря до Білого і від Карпат до Волго-Окського межиріччя. За своїм соціально-економічним і культурним розвитком вона перебувала на рівні передових країн середньовічної Європи, з багатьма з яких підтримувала тісні економічні, політичні й культурні зв'язки. Її військова могутність упродовж кількох століть слугувала захистом від степових кочовиків не тільки для власного населення, а й для всієї європейської цивілізації.

Наприкін. XII — першій пол. XIII ст. Давньоруська держава занепадає. Проте її безпосереднім наступником стає Галицько-Волинське князівство, згодом королівство, яке на ціле століття продовжило державницькі традиції.

Охоплюючи в часи свого найбільшого піднесення 90% залюднених просторів України, воно зберегло від передчасного завоювання та асиміляції український народ, сприяло його консолідації та усвідомленню власної самобутності, поширювало на своїх теренах передові надбання західноєвропейської культури.

З сер. XIV ст. українські землі підпадають під владу кількох країн. Зокрема, Галичина та Холмщина були приєднані до Польщі, Молдавське князівство захопило Буковину, а Угорщина — Закарпаття. Решта земель — Волинь, Поділля, Київщина, Переяславщина, Чернігово-Сіверщина — поступово зосередилася у складі Великого князівства Литовського. Та після тривалої боротьби Україна, породивши такі феномени, як козацтво та Запорізька Січ, знову з'являється на європейській політичній мапі. В Італії, Німеччині, Франції, Англії виходить понад десяток творів, присвячених військовому мистецтву запорозьких козаків, що в численних битвах завзято громили військові загони Кримського ханства та Туреччини, тодішня могутність якої вважалася нездоланною. Багато держав, над якими нависла загроза турецької агресії, шукали з ними зв'язків. Навіть Чорне море стали називати Козацьким.

З початком Національно-визвольної революції сер. XVII ст. та першими перемогами українського війська під проводом гетьмана Б. Хмельницького над пихатою польською шляхтою увага всієї Європи вкотре була прикута до України. Тут відбувалися нечувані досі зміни. На звільненій території було ліквідовано польсько-шляхетську владу і закладалися підвалини нової національної держави, що прагла до об'єднання всіх українських земель. Скасовувалися осоружне кріпацтво, фільварково-панщинна система господарювання, велика й середня земельна власність; селяни і козаки знову ставали вільними виробниками на своїй землі. Однак прагнення захистити Українську державу від сильного ворога, який не хотів миритися з її втратою, змушувало Б. Хмельницького шукати союзників. Запрошення ж на допомогу Московії обернулося катастрофою для нашої незалежності. Використовуючи політичну ситуацію, московські правителі домовилися з Польщею про поділ України на дві частини: Лівобережжя з Києвом відійшло під контроль Московщини, Правобережжя — Речі Посполитої. Спроби гетьманів П. Дорошенка, І. Мазепи та ін. відновити незалежність і територіальну цілісність українських земель не увінчалися успіхом. У другій пол. XVIII ст. автономний устрій України було остаточно ліквідовано.

Новий переділ українських земель відбувся в останній трет. XVIII ст., після втрати Польщею державної незалежності. Більшість їх опинилася в складі Російської імперії, а Галичина, Буковина та Закарпаття — Австро-Угорщини. На тлі відверто антиукраїнського курсу російського царату, який забороняв не лише політичні організації українців, а й культурницькі та освітні, навіть

МІЖВОЄННА УКРАЇНА ПІД ВЛАДОЮ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ

1. Українські землі в умовах насадження комуністичного режиму та втягнення до складу СРСР

Після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. Україна на тривалий час втратила свою національну державність, знову потрапивши в задушливі обійми Росії, на цей раз «червоної». Почався період терору, голодоморів, насильницької денаціоналізації тощо.

Встановлення влади на українських землях виявилось для більшовиків нелегкою справою. Перші їхні два **походи на Україну** були невдалими: 1-й радянський уряд проіснував тут з кінця 1917 по квітень 1918 р., а 2-й — з кінця 1918 по вересень 1919 р. Після поразки наприкінці літа 1919 р. один із провідних керівників більшовицької Росії **Л. Троцький** зазначав: «Ні для кого не є секретом, що зовсім не Денікін змусив нас покинути межі України, а грандіозне повстання, що підняло проти нас українське сите селянство. Комуни, «чрезвычайку», продовольчі загони, комісарів і євреїв зненавидів український селянин до глибини своєї душі. В ньому прокинувся вільний дух, який дрімив сотні років; нині він кипить, вирує, як грізний Дніпро на своїх порогах». Тому, збираючись в черговий раз завойовувати Україну, більшовики змушені були врахувати свої попередні **помилки**, насамперед — насадження колективізації та ігнорування українського націоналізму.

Створення 21 грудня 1919 р. третього **радянського уряду** супроводжувалося патріотичною **риторикою** на кшталт: «Знову постає з мертвих вільна і незалежна Українська соціалістична радянська республіка» та запевненнями про припинення колективізації і реквізицій. Проте було б наївним вважати, що саме ці облудні маневри зробили податливим розбурхане українське сус-

пільство. Тим більше, що більшовики й далі продовжували забирати у селян зерно, правда, стверджуючи, що воно «не для Росії, а для бідних українських селян, для робітників і Червоної армії, що вигнала Денікіна з України». Згаданий вже Л. Троцький наприкін. 1920 р. відкрито стверджував: «Радянська влада протрималася на Україні до сих пір (і протрималася нелегко) в основному силою Москви, великоруських комуністів і червоної армії». Про це ж свідчать і слова Х. Раковського, голови маріонеткового Раднаркому України, котрий визнавав, що боротьбу за Україну веде виключно російський пролетаріат в Україні й **російська радянська влада**. Ще влучніше висловився головнокомандувач Східним фронтом в Україні полковник Муравйов, заявивши наприкінці січня 1918 р.: «Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях своїх багнетів, і там, де її встановлюємо, всеціло підтримуємо її силою цих багнетів».

Отже, остаточно **перемога більшовицького режиму** в Україні була забезпечена не чим іншим як **збройною силою** Радянської Росії, яка станом на весну 1920 р. налічувала 5 млн солдатів під командуванням 50 тис. колишніх царських офіцерів. Але й за таких умов українці доволі ефективно боролися проти більшовизму. До серпня 1921 р. 15-тисячна армія Н. Махна контролювала окремі регіони у центрі та на півдні України. Крім того, у 1921 р. в Україні та Криму діяло 464 партизанських загони. Деякі з них проіснували аж до кінця 1920-х років.

Що ж собою являла **більшовицька влада в Україні**? Згідно з офіційними даними партійного перепису КП(б)У, в 1918 р. ця організація мала в своїх лавах тільки 3% членів, що визнавали себе українцями. Враховуючи той факт, що керівні пости займали, як правило, комуністи, можна зробити висновок, що комуністичний режим був чужим для України і не міг виражати інтересів українського народу.

Прагнення більшовицької Росії будь-що завоювати Україну пояснювалося тим, що, за словами Л. Троцького: «Без України немає Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря — Росія існувати не може...». Особливо гострою була **хлібна проблема**. В телеграмі до Харкова від 15 січня 1918 р. російський керівник В. Ульянов-Ленін благав: «Ради бога, вживайте НАЙБІЛЬШ енергійних і революційних заходів для відправлення хліба, хліба, хліба! Інакше Пітер може сконати... Повідомляти щодня. Ради бога». І заходи вживалися. Після проголошення радянської влади в Харкові більшовики стали відправляти в Росію ешелони з хлібом. До 1 березня 1918 р. щоденно з України в Росію вирушало по 140 вагонів з продовольством, з 1 березня — по 300, а з 1 квітня — по 400 вагонів. Проте цього було мало, бо трохи згодом більшовицький вождь уже прямо закликає своїх підданих до загарбання України: «Безглуздом було б голодувати, гинути в Пітері, коли можна відвою-

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

- Апанович О.* Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. — К., 1993.
- Баран В.* Давні слов'яни. — К., 1998.
- Баран В., Даниленко В.* Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.). — К., 1999.
- Бойко О.* Історія України. — К., 1999.
- Борисенко В.* Курс української історії. — К., 1997.
- Брицький П.* Україна у другій світовій війні (1939–1945 рр.). — Чернівці, 1995.
- Бунятян К., Мурзін В., Симоненко О.* На світанку історії. — К., 1998.
- Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. — К., 1995.
- Воронов І., Пилявець Ю.* Голод 1946–1947 рр. — К., 1991.
- Гетьмани України: Історичні портрети. — К., 1991.
- Голубуцький В.* Запорозьке козацтво. — К., 1994.
- Голод 1921–1923 років в Україні: Збірник документів і матеріалів. — К., 1993.
- Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. — К., 1990.
- Грабовецький В.* Олекса Довбуш. — Львів, 1994.
- Грицак Я.* Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. — К., 1996.
- Грушевський М.* Ілюстрована історія України. — К., 1990.
- Грушевський М.* Історія України-Руси. В 11 тт., 12 кн. — К., 1991–1999.
- Грушевський М.* Новий період історії України. — К., 1992.
- Гунчак Т.* Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. — К., 1993.
- Гуржій О., Чухліб Т.* Гетьманська Україна. — К., 1999.
- Давня історія України: У 2 кн. / Толочко П. (кер. авт. кол.), Козак Д., Крижицький С. та ін. — К., 1995.
- Дорошенко Д.* Нарис історії України. — Львів, 1991.
- Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: Смолій В. (голова) та ін. — К., 2005.
- Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Ілюстрована історія. — Львів-Івано-Франківськ: Манускрипт — Львів, 2008. — 524 с.: іл.
- Історія України / Керівник авт. кол. Ю.Зайцев. — Львів, 1996.
- Історія України в особах: IX–XVIII ст. — К., 1993.
- Історія України в особах: XIX–XX ст. — К., 1995.

- Калініченко В., Рибалка І. Історія України: Підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів. — Харків, 2004.
- Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). — К., 1999.
- Колективізація і голод на Україні (1929–1933). Зб. докум. і матеріалів. — К., 1993.
- Конквест Р. Жнива скорботи. — К., 1993.
- Конституція України. — К., 1996.
- Косик В. Україна і Німеччина у 2-й світовій війні. — Париж — Нью-Йорк — Львів, 1993.
- Котляр М. Галицько-Волинська Русь. — К., 1998.
- Крижацький С., Зубар В., Русява А. Античні держави Північного Причорномор'я. — К., 1998.
- Крип'якевич І. Історія України. — Львів, 1990.
- Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. — Львів, 1990.
- Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. — К., 1984.
- Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська. — Львів, 1992.
- Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). — К., 1999.
- Лазарович М. І було пекло на землі... Голодомор 1932–1933 років в Україні: передумови, механізми здійснення, наслідки. — Тернопіль, 2008. — 620 с.: іл.
- Лазарович М. Історія України: Навч. посіб. — К., 2008. — 683 с.
- Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. — Тернопіль, 2005.
- Лазарович М. Разом нас багато... — Тернопіль, 2005.
- Литвин В. Історія України: Підручник. — К., 2006.
- Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. — Львів, 1995.
- Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952: Документи і матеріали. — Львів, 1991.
- Новітня історія України (1900–2000): Підручник / Слюсаренко А., Гусев В., Дрожжин В. та ін. — К., 2000.
- Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Ч. 1–3. — Львів, 1994–1999.
- Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. — К., 1992.
- Проблема ОУН-УПА. Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. — Київ, 2004.
- Рубльов О., Реєнт О. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. — К., 1999.
- Русина О. Україна під татарами і Литвою. — К., 1998.
- Сарбей В. Національне відродження України. — К., 1999.
- Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. — К., 1996.
- Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). — К., 1999.
- Субтельний О. Україна: історія. — К., 1991.
- Толочко О., Толочко П. Київська Русь. — К., 1998.
- Троцинський В., Шевченко А. Українці в світі. — К., 1999.
- Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: У 3 т. — К., 1990 — 1991.

ЗМІСТ

Вступ	3
<i>Лекція I</i>	
ПЕРВІСНА ДОБА І ПЕРШІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	8
1. Становлення і розвиток людського суспільства	8
2. Формування державотворчих традицій	11
3. Походження слов'ян та їх розселення на території України	13
<i>Лекція II</i>	
КИЇВСЬКА РУСЬ	16
1. Становлення централізованої держави на чолі з Києвом	16
2. Піднесення та розквіт Київської Русі	21
3. Русь-Україна у період політичної роздробленості	26
<i>Лекція III</i>	30
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА	30
1. Об'єднання українських земель у складі Галицько-Волинського князівства	30
2. «Королівство Русі» Данила Галицького	34
3. Галицько-Волинська держава в останній третині XIII — першій половині XIV ст.	36
4. Культура Русі-України княжої доби (IX — перша половина XIV ст.)	38
<i>Лекція IV</i>	41
УКРАЇНА ПІД ВЛАДОЮ ЛИТВИ І ПОЛЬЩІ	41
1. Литовсько-Руська держава	41
2. Польська експансія на українські землі в другій половині XIV — середині XVII ст.	43
3. Національний та релігійний рух в Україні	45
4. Культура України середини XIV — першої половини XVII ст.	49
<i>Лекція V</i>	52
УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО	52
1. Формування козащини на українських землях	52
2. Запорозька Січ — вільна козацька республіка	54
3. Боротьба з турецько-татарською експансією	57
4. Козацько-селянські повстання кінця XVI — першої половини XVII ст.	59

*Лекція VI***УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ ПІД ПРОВОДОМ**

БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО	64
1. Причини та передумови національно-визвольних змагань українців.....	64
2. Перші перемоги.....	65
3. Воєнні дії між Україною та Польщею в 1649–1653 рр.	68
4. Українсько-московський договір та його реалізація в 1654–1657 рр. ..	70

*Лекція VII***УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ**

НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1657–1676 РОКИ)	74
1. Загострення кризи української державності у 1657–1663 рр.	74
2. Розчленування України на Лівобережну та Правобережну	77
3. Боротьба гетьмана Петра Дорошенка за незалежність і територіальну цілісність Української держави	79

*Лекція VIII***УКРАЇНА НАПРИКІНЦІ XVII — У XVIII СТОЛІТТІ**.....82

1. Становлення Гетьманщини. Іван Мазепа та Пилип Орлик
2. Посилення наступу російського царизму на автономний устрій Украї-
ни, його остаточна ліквідація
3. Суспільно-політичне становище Слобідської, Південної,
Правобережної та Західної України.....
4. Культура України у другій половині XVII–XVIII ст.....

*Лекція IX***УКРАЇНЬСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ****(КІНЕЦЬ XVIII — XIX СТОЛІТТЯ)**.....99

1. Суспільно-політичне та економічне становище наприкінці
XVIII — першій половині XIX ст.
2. Початки національного відродження.....
3. Україна в умовах російських реформ другої половини XIX ст.
4. Український національний рух у 1860–1890-ті роки

*Лекція X***ЗАХІДНА УКРАЇНА В СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ****(КІНЕЦЬ XVIII — XIX СТОЛІТТЯ)**..... 109

1. Розвиток західноукраїнських земель наприкінці XVIII —
першій половині XIX ст.....
2. Революція 1848–1849 рр. та її вплив на розвиток краю
3. Перетворення Західної України на «П'ємонт» національного
відродження (друга половина XIX ст.)
4. Українська культура XIX ст.....

Лекція XI

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	124
1. Зростання організованості українського руху в Наддніпрянщині.....	124
2. Радикалізація національної боротьби на західноукраїнських землях.	126
3. Україна в Першій світовій війні	130

Лекція XII

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РОКІВ.....	134
1. Українська Центральна Рада: становлення національної державності.....	134
2. Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського	141
3. Національно-визвольна боротьба на західноукраїнських землях.....	144
4. Встановлення влади Директорії: відродження та занепад УНР	148
5. Культура України початку ХХ ст.	152

Лекція XIII

МІЖВОЄННА УКРАЇНА ПІД ВЛАДОЮ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ	156
1. Українські землі в умовах насадження комуністичного режиму та втягнення до складу СРСР	156
2. Національна політика більшовиків в Україні.....	163
3. Трагедія соціалістичної модернізації.....	166

Лекція XIV

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В 20–30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	178
1. Національна політика Польщі на окупованих територіях.....	178
2. Український визвольний рух.....	180
3. Становище українців Буковини, Бессарабії та Закарпаття	185
4. Становище української культури у міжвоєнний період.....	190

Лекція XV

УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ (1939 — ПОЧАТОК 1950-Х РОКІВ)	194
1. Українські землі на першому етапі війни (вересень 1939 — червень 1941 р.).....	194
2. Встановлення нацистського окупаційного режиму та народний опір йому.....	199
3. Битва за Україну.....	206
4. Труднощі повоєнної відбудови.....	208
5. Культурне життя	215

Лекція XVI

ВІД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ ДО НЕОСТАЛІНІЗМУ: УКРАЇНА В СЕРЕДИНІ 1950-х — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1980-х РОКІВ	219
1. Десятиліття контрольованого лібералізму.....	219
2. Поглиблення системної кризи тоталітарного режиму (друга половина 1960-х — середина 1980-х років)	223
3. Дисидентський рух.....	228

Лекція XVII

УКРАЇНА НА ПЕРЕЛОМІ: 1985–1991 РОКИ	232
1. Горбачовська «перебудова» в українському контексті	232
2. Зростання національної свідомості	235
3. Від Декларації про державний суверенітет України до референдуму про її незалежність	238
4. Українська культура другої половини ХХ ст.	240

Лекція XVIII

СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	245
1. Перші здобутки і перші втрати: Президент Леонід Кравчук.....	245
2. Реформи та ілюзії: Президент Леонід Кучма	248
3. Українська помаранчева революція 2004 р. Президент Віктор Ющенко.	254
4. Основні орієнтири зовнішньої політики	264
5. Культура України	267
НАЙВАЖЛИВІШІ ДАТИ, ПОДІЇ	272
ПЕРЕЛІК ТИПОВИХ ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТІВ З КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»	294
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»	298

Навчальне видання

ЛАЗАРОВИЧ Микола Васильович
ЛАЗАРОВИЧ Наталія Анатоліївна

КОРОТКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Василь Герасимчук*
Обкладинка *Ростислава Крамара*
Комп'ютерна верстка *Ольги Постумент*

Підписано до друку 16.08.2011. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Minion. Умовн. друк. арк. 17,67. Умовн. фарбо-відб. 17,67.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, просп. С. Бандери, 34 а, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
E-mail: publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2150-0

9 | 789661 | 021500